

Валентина КОРПУСОВА

канд. істор. наук, старш. наук. співроб.

З АРХІВУ ВІКТОРА ПЕТРОВА (ДОМОНТОВИЧА) До вивчення творів раннього періоду творчості

Віктор Петров (1894–1969) — видатний оригінальний український мислитель, письменник (псевдонім В. Домонтович), учений: літературознавець, лінгвіст, фольклорист, етнограф, археолог, історик, філософ (псевдонім Віктор Бер), культуролог; організатор науки, педагог, доктор філологічних наук, професор. Початок його наукової творчості був пов'язаний з новоствореною УАН. В її системі він працював все життя за виключенням періоду Другої світової війни й повоєнних років (1942–1956). Його інтелектуальна спадщина повертається до України й вивчається, як і біографія цієї видатної людини. Багато рукописів неопублікованих праць В. Петрова зберігаються в архівах різних країн, зокрема в Україні.

Рукопис праці, що пропонується читачеві, належить до першого, досі зовсім недослідженого періоду його творчості [1]. Рукопис має умовну архівну назву «В этой же форме написаны прекрасные гимны (Про розвиток середньовічної поезії)», позаяк першої частини рукопису з авторською назвою немає в архівному документі, як і деяких інших сторінок. Також в ньому не позначена дата написання твору, але, виходячи з вживання в рукописі старої орфографії, його можна віднести до періоду навчання в Київському університеті св. Володимира (нині Київський національний університет ім. Тараса Шевченка), тобто до року не пізніше 1918. Твір готувався, вочевидь, як доповідь на семінарі, або як одна з двох лекцій для студентів, обов'язкових для професорського стипендіата, яким був В. Петров по закінченню університету. Автор мав подальші наміри доопрацювати й опублікувати розвідку, про що можна здогадатися з факту ретельного позначення номерів сторінок праці французькою мовою Ремі де Гурмона — антології латинської церковної середньовічної поезії. Її уривки В. Петров переписує, надає власний переклад, цитує вірші латиною. Автор не закінчив роботи над рукописом, який залишився першим варіантом чернетки. Авторське ре-

дагування відбувалося тільки під час написання чернетки й перевірки правильності перекладу. Для творчості вченого характерно написання двох чи більше варіантів одного твору, але їх не знайдено, принаймні в київських архівах. Якщо до деяких тем, студіювання котрих було почато в перший період творчості, на кшталт теми з філософії: мислення первісного суспільства, автор згодом повертався неодноразово [2], то вивчення теми церковної латинської середньовічної поезії він припинив остаточно. Час змінився, за нових суспільно — політичних змін за життя В. Петрова (Домонтовича) тема поезії християнського світосприйняття, тема духовного світу середньовічної людини, стала не тільки не актуальною, але й забороненою, навіть небезпечною для життя, як і тема розвитку середньовічної української гімнографії. Але наразі ця тема знов на вістрі часу.

Рукопис, про який йдеться, можна вважати таким, який зветься «кухнею» вченого, зазирнути в яку само по собі вже цікаво. Такі факти, як невивправлені орфографічні помилки, повторення деяких слів, свідчать, що думка автора випереджала його руку, йшла попереду їх написання на папері, проте, це не умаляє значення рукопису. Головне — ідея, думка, яку спершу треба було письмово зафіксувати. Напрямок думок автора цілком очевидний, тому, незважаючи на вказані вище недоліки рукопису, його значення дуже важливе як для характеристики особи молодого Віктора Петрова, так і для історії літератури та духовної культури України. Залишаємо літературознавцям вирішувати, чи є рукопис тільки фактом історіографії, чи чимось більшим. Для упорядника, археолога за фахом, яка працювала у 1960-і разом з Віктором Платоновичем в одному Інституті та була близько з ним знайома, цікавим є біографічний аспект значення твору. Рукопис надає конкретні уявлення про особу В. Петрова як перекладача з французької мови та латини, про конкретний рівень його освітньої підготовки, наукову зацікавленість, зміст наукових досліджень в період ранньої творчості, ставлення до християнства, зокрема, його оцінку впливу Церкви на розвиток культури України.

Вибір теми дослідження: церковна середньовічна латинська поезія III–XII ст. — не був випадковим. Він був обумовлений фактом самої біографії молодого дослідника — сина вченого, кандидата богослов'я, православного віросповідання Платона Петрова, згодом архімандрита, ректора Київської духовної семінарії, згодом митрополита, єпископа Уманського. Дитинство Віктора Петрова пройшло, за його згадкою, серед молитов й духівництва. Закінчивши

класичну гімназію в Холмі, він увійшов в західноєвропейську культуру, нерозривно пов'язану з християнством. Для нього важливим є християнство в цілому, без розподілу на конфесії та традиції. В праці, про яку йдеться, Віктор Петров, говорячи про церковну латинську поезію, жодного разу не називає її католицькою, як і візантійську богослужбову поезію не називає православною. Для нього існує лише церковна богослужбова поезія латиною та грецькою мовою. Мабуть, справа тут не в тому, що церковна латинська поезія, яку він досліджував, була написана ще до формального розподілу християнської Церкви на католицьку та православну. Для світогляду Віктора Петрова, як віруючої людини й філософа, існувала єдина християнська Церква, без розподілу на конфесії, про що свідчать його пізніші історіософські праці 1940-х: Християнство і сучасність; Сучасний образ світу: криза класичної фізики; Історіософські етюди та ін. [3]. Він високо цінував релігійну творчість Середньовіччя, яка, на його думку, була «вища за релігійну творчість Нового часу» (Наш час, як він є), що також є важливим для розуміння, чому була вибрана саме така тема дослідження. В цьому аспекті цілком законною є тема середньовічного світогляду в його творі з красного письменства «Святий Франціск із Ассізі» [4].

Другим чинником вибору даної теми, вірогідно, був вплив на молодого дослідника його вчителя, викладача Київського університету акад. В. Перетца, який розпочав досліджувати теорію українського, за тогочасною термінологією південно-руського, віршування XVI–XVII ст. й увів до російського наукового обігу одного середньовічного церковного поета.

Говорячи про текст рукопису В. Петрова, треба підкреслити, що в ньому йдеться саме про українське віршування, хоча вживається термін «русская поэзия». Це було обумовлено тогочасними реаліями: автор, який закінчив кафедру російської мови та літератури слов'яно-російського відділення історико-філологічного факультету Київського університету Св. Володимира, котрий на той час був російським університетом, і залишений там як професорський стипендіат, мав вживати термін «русская поэзия». Але, перевіряючи адекватність своїх думок, слідом за акад. В. Перетцем, В. Петров уточнив, що пише про «южно-русскую поэзию», тобто українську.

У своєму дослідженні молодий вчений Віктор Петров порушив питання про значення середньовічної церковної богослужбової латинської і візантійської поезії для розвитку української гімнографії. Це і стало метою його дослідження.

Як зауважив автор, на початку ХХ ст. питання про вплив церковної християнської середньовічної латинської поезії на розвиток української поезії було тільки накреслено, але зовсім не порушене й, зрозуміло, не розв'язане. Вивчаючи історіографію питання, В. Петров підкреслював, що антична римська поезія була предметом ретельного дослідження, тоді як навіть в узагальнюючих курсах з літератури середньовічна церковна латинська поезія замовчувалася як західно-європейськими авторами (Буссе, Карр'єр (Мориц), Дауден), так і російськими. Тогочасні російські літературознавці Корш та Кірпічніков цій поезії приділили всього декілька сторінок, на яких стисло висвітлено не найкраще з церковної латинської поезії, що видно з конспекту, зробленому В. Петровим.

Рукопис свідчить також, що молодий дослідник наслідував принцип кращих вчених ХІХ ст.: *стиратися саме на першоджерела* в наукових розробках. Ця засада стала credo Віктора Петрова на все життя. Першоджерела — церковна латинська поезія ІІІ–ІІІІ ст., була зібрана й опублікована в антології французьким вченим Ремі де Гурмоном, проте на той час вона не була перекладена російською мовою, за виключенням одного автора — Амвросія Медіоланського (В. Перетц) й не введена в науковий обіг в Росії.

Підкреслимо, що праця В. Петрова не є звичайним перекладом антології Р. де Гурмона. Молодий вчений перекладає лише те, що має значення для вирішення порушених ним питань, зокрема, студіюванню розвитку церковної поезії. У його стислому огляді В. Петров цитує уривки латинських текстів, іноді надає їх переклад, стислі коментарі щодо біографій поетів. Він критично ставиться до висновків французького вченого й помічає те, що пройшло повз уваги Р. де Гурмона. В. Петров бачить грецьке (візантійське) походження секвенцій, вказує на грецьке походження рефрену *Kyrie eleison* літаній, бачить відгуки канону Андрія Критського в одах Амвросія Медіоланського. Тут дається взнаки його походження з спадкової родини священнослужителів, знання з дитинства богослужбової поезії грецькою мовою.

Спільність культури й релігії за часів середньовіччя відобразилася в структурі тексту праці Віктора Петрова. Форми віршування, зміст текстів церковної латинської поезії (літанії, секвенції, оди, гімни та ін.) він розглядає в зв'язку з їх функцією у відправі літургії та інших форм богослужіння.

В. Петров визначає значення досліджуваної церковної поезії для розвитку української. Термінологічні труднощі, що виникали

на початку XX ст. при дослідженні української поезії кінця XVI — початку XVII ст., були, як зауважив В. Петров, наслідком недостатнього вивчення розвитку форм середньовічних віршів. Деякі з них за типом важко віднести до того чи іншого виду творчості: ода — гімн — правильна секвенція. Вчений ставить собі завдання на майбутнє — виявити паралелі української гімнографії і середньовічної церковної латинської поезії, спираючись на першоджерела, тим самим порушити питання про співвідношення української поезії та церковної латинської III–XIII ст. Вже в розпочатому дослідженні він визначає схеми тем, які розроблялися поетами середньовіччя й які перейшли у нашу сучасність. З них він виокремлює три основних мотиви, до яких увесь час поверталися середньовічні поети: *Dies irae*, *Leata Maria Virgo* и Христос, зауважує, що для поетів середньовіччя Біблія та Євангеліє стають джерелами. Такі теми, як культ Богоматері, вічної історії про блудного сина з часів середньовіччя у зміненому вигляді перейшли до поезії доби Відродження, а звідки в сучасну поезію. Характеризуючи середньовічну поезію, В. Петров вважав, що поезія середньовіччя різнилася більш насиченим еротизмом ніж сучасна.

Високий щабель культури молодого вченого, його інтегрованість в європейську культуру надали йому підстави вважати, що *вплив християнської середньовічної церковної поезії на розвиток української гімнографії XVI–XVIII ст. був більш вагомим, ніж вплив тогочасної латино-польської поезії, яка, в свою чергу в основі сходила знов-таки до тієї ж середньовічній поезії*. Не принижуючи давньоримську поезію та вказуючи, що Вергілія та Овідія надто високо цінували деякі середньовічні поети, Віктор Петров, порівнюючи вплив античної і середньовічної поезії на сучасну, вважав, що *сучасна поезія за змістом і темами значно ближче до церковної латинської середньовічної поезії V–XIII ст., ніж до античної римської*. Така його оцінка значущості середньовічної церковної латинської поезії, оцінка її впливу на розвиток української гімнографії дещо відрізнялися від уподобань київських неокласиків, які найбільш цінували античну поезію.

Зазначимо, що розвідка В. Петрова має широке значення, в ній існує також інформація до питання з філософії мистецтва. Через віки в сучасність перейшли засади, за якими творили незоровий образ людини, а саме жінки, середньовічні поети Одон де Ключі й Ансельм Кентерберійський. Як визначив В. Петров, вони ставили за мету розкласти плоть людини й виявити її в останній наготі. У зміненому ви-

гляді ця мета зімкнулася з завданням сучасних нам художників — деконструктивістів. Згодом філософії мистецтва, естетичним доктринам В. Петров присвятив багато творів, серед яких найважливіші такі: Естетична доктрина Шевченка (до поставлення проблеми); Засади поетики: Від «*Ars poetica*» Є. Маланюка до доби розкладеного атома; Екскурси в мистецтво. Часова відстань між середньовічними митцями й сучасними не є безоднею. На думку В. Петрова, мислення первісної людини не було відмінним від мислення сучасної людини [5]. За світоглядом В. Петрова — Віктора Бера — В. Домонтовича, як зазначив Ю. Шевельов (Шерех), «людина не підлягає змінам. Міняється оточення людини (яке вона сама і творить), але не міняється сама людина. Вона така сама в печерну добу й тепер, в хрестових походах і в комуністичних революціях. Спроби змінити людину приречені на поразку <...> Людина може змінити своє оточення — і це вона робить, — але не себе» [6]. «Сучасна людина «антропологічно» перебуває десь на межі палеоліту і неоліту. Не технічно, не в галузі машинобудівництва і не в галузі математичних знань, а з погляду етики, естетики, т. зв. формальної логіки» [7].

Слід також додати, що публікація навіть стислого тексту середньовічних поетів Одона де Ключі, Ансельма Кентерберійського, Марабода, які сприймали жінку як зло, є першоджерелом також для дослідження ще одної проблеми — гендерної, яку згодом В. Домонтович розв'язував в художніх творах (Дівчинка з ведмедиком, Без ґрунту).

Праця Віктора Петрова зберігається в Центральному державному архіві-музеї літератури й мистецтва України [8]. Авторська нумерація сторінок (61 с.) написана чорним олівцем на середині верхнього поля аркуша. В архівному документі немає за авторською нумерацією сторінок 1–12 та 15–23. Текст — автограф, написаний чорним чорнилом зі старою орфографією, має авторські правки таким самим чорнилом та чорним олівцем. В тексті є орфографічні помилки, описки, деякі з них виправлені, також слова, що вставлені над/під рядками, скорочення, закреслені слова. Мова рукопису російська. Текст автентичний, публікується вперше з цілковитим додержанням правопису оригіналу. Вважаємо, що перша публікація рукопису максимально наближеного до факсиміле не тільки відповідає академічним вимогам друку архівних матеріалів, але й надає широкому колу читачів аромат часу створення саме цього тексту, зримо дистанціює час створення й друку тексту, відстань між якими сягає майже сторіччя.

Дякуємо дирекції ЦДАМЛМ України за надану можливість опублікувати рукопис.

1. У науковий обіг введено лише один твір раннього періоду творчості В. Петрова (Домонтовича): *Виктор Петров (Домонтович)*. Человек, которого мучила бесконечность. О мудрости Тургеневской // Слово і час. — 2006. — № 5. — С. 68–72. Про твір: Корпусова Валентина. З архіву Віктора Петрова (Домонтовича) // Там само. — С. 73–76.

2. В. Петров у різні роки неодноразово повертався до вивчення теми: Мислення родового суспільства. Див.: *Корпусова В.* Від упорядника. // *В. Петров (Домонтович)*. Основні проблеми фольклору й ідеології первіснообщинного періоду. Мислення родового суспільства (на підставі археологічних і етнографічних джерел. — К., 2006. — С. 7–16.

3. Бібліографію з історіософських праць В. Петрова див.: Бібліографічний покажчик праць В. Петрова з проблем літературознавства, фольклору та історіософії. Історіософія / Уклала В. Корпусова // Слово і час. — 2006. — № 5. — С. 96.

4. Святий Франціск із Ассізі (1182–1226). — *Домонтович В.* Дівчина з ведмедиком. Роман. Болотяна Лукроза. Оповідання та нариси. — К., 2000. — С. 370–376.

5. *Бер В.* Засади поезики (Від «Ars poetica» Є. Маланюка до «Ars poetica» доби розкладеного атома) // Студії мистецтвознавчі. — К., 2005. — Ч. 1 (9). — С. 83.

6. *Шевелев Ю. (Юрій Шерех)*. Я — мене — мені ... (і довкруги). — Харків; Нью-Йорк, 2001. — Т. 2. — С. 160.

7. *Бер В.* Наш час, як він є (З приводу статті Нормана Казнса «Несучасність сучасної людини.» The Saturday Review of Literature. New York, 1946 // Рідне слово. — Мюнхен; Фрайман. — 1946. — Ч. 8. — С. 28–40.

8. *Петров В. П.* В этой же форме написаны прекрасные гимны (Про розвиток середньовічної поезії). Автограф, рус. яз., 42 стр. — Ф. 243, Оп. 1, Од. зб. 61.